

γ) Ἡ ἀκροβασία τοῦ Παπαδιαμάντη μεταξύ τέχνης καὶ πίστεως

Ἡ πίστη διαρκῶς ἀναβαπτίζεται μέσα ἀπὸ τὴν τέχνη. Ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ ὅποιος παντοῦ στεκόταν μὲ τὸ ράσο τῆς Ὁρθοδοξίας, στὴν γραφή του ἀπέβαλε αὐτὸ τὸ ράσο, τὴν ταυτότητα τοῦ εὐσεβοῦς ἀσκητῆ, καὶ δραπετεύοντας ἔγινε δραματικός, προκαλώντας τὴν ἀναμέτρηση μὲ τὴν Θεία Δίκη καὶ ἐν τέλει τὴν ρήξη καὶ τὴν ἀπώληση σὲ μιὰ “σοβαρὴ” πίστη.

Σίγουρα στὸ ἔργο του ὑπάρχει ἀγιοσύνη, τὸ ἐκκλησιαστικὸ τροπάριο, ἡ κατήχηση· ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ μυστικὴ φωταγωγία τῆς ἀνθρώπινης ταπεινοσύνης, τῆς ἀνθρώπινης φτωχολογίας καὶ τοῦ ὑπαρξιακοῦ πόνου.

Ἡ ἐγκαταλελειμμένη ἀνθρώπινη φύση σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν χαροκαμένη φτωχολογία ἀλληλοθεμελιώνουν μὲ δυστυχία καὶ πόνο τὴν ὑπαρξη στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ὑποδηλώνοντας τὴν πικρία καὶ τὸν ἐμπαιγμὸ ὡς πρὸς τὴν ὑπόσχεση τοῦ χριστιανικοῦ προορισμοῦ περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Παπαδιαμάντης, ἀντλώντας στοιχεῖα ἀπὸ τὴν σκιαθίτικη ταπεινοσύνη καὶ ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ φτωχολογία, συνθέτει ἓναν κλειστὸ κόσμο, μιὰ κλειστὴ κοινωνία, ἀρχαϊκὴ, ἀπείθαρχη καὶ πολυδιάστατη, σὰν ἓνας νέος Μεσαίωνας.

Ὁ πόνος, οἱ κατατρεγμένοι, ἡ φτωχολογία αἰσθητοποιοῦνται. Δὲν πρόκειται γιὰ ρεαλισμὸ, ἀλλὰ καὶ ἀκραιφνῆ

νατουραλισμό. Ὡστόσο, αὐτὸς ὁ νατουραλισμός του ἔχει καὶ ἓναν συμβολικὸ χαρακτήρα. Αὐτὴ ἡ ἀθλιότητα, ὁ πόνος, ἡ ἐξιλέωση, ὁ κολασμός, τὰ ὁποῖα συνθέτουν ἓναν κλειστὸ κόσμον ἀπολίτιστο, ἀντιδραστικὸ στὴν πρόοδο, χριστιανικὰ ἔρμαφρόδιτο, ἀνενημέρωτο στὴν τεχνοκρατικὴ εἶδηση, ὑποδηλώνουν τὴν πνευματικὴ καὶ μυστικὴ ἀγωνία τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων, μιὰ διαμαρτυρία ποὺ ἐπικαλύπτεται ἀπὸ τὴν τέχνη του. Οἱ κατάρεις, οἱ βλασφημίες, ἡ ἁμαρτία ἐν γένει, δηλ. ἡ διαβολικὴ ὑπόσταση καὶ παρουσία στὴν γραφὴ του ἐπιβάλλει τὴν 'μαύρη ἱερότητα' τῶν πτωχῶν.

Ὁ Παπαδιαμάντης θὰ γίνῃ ὑπέρμαχος τοῦ ἐγκαταλελειμμένου πλάσματος, τοῦ πεπτωκότος πλάσματος, αὐτοῦ ποὺ ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴν ιδεώδη κατάστασή του, εἴτε αὐτὴ ἦταν τοῦ ἔρωτος ('ὄνειρο στὸ κῦμα') εἴτε ἦταν γαλήνη καὶ ζωὴ ('ἀπλὴ εἰς τὸ χωρίον'), διότι ὁ ἴδιος ἔνοιωθε πεπτωκὸς πλάσμα. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ βασιλεία του παραμένουν στὸ ἔργο του μία μύχια ἀπόγνωση καὶ ἐλπίδα. Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ ιδέα παλεύει μέσα στὸ ἔργο ἐνεργητικά, ἀλλὰ ποτὲ ὡς ὁδηγός.

Ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ πόνος στὸ ἔργο του εἰσβάλλουν καὶ ἡ 'ἀπερίγραφτος κηλὶς' παρεισφρέει παντοῦ, ὅπου ἡ πίστη ἀμφισβητεῖται καὶ ἀπορρέει ὁ πόνος ἀπὸ τὴν ὑπαρξιακὴ τύχη. Ὁ Παπαδιαμάντης διαρκῶς διαμαρτύρεται γιὰ τὴν μεταφυσικὴ ἀρπαγὴ καὶ τὸ κενό, διαρκῶς ἀναρωτᾶται γιὰ

τὸ ‘πάντα λίαν καλά’, ἐνῶ βλέπει τὸ λειψὸ ἔργο ποὺ πλημμυρίζει ἀπὸ πόνο. Κάπως ἔτσι ἐμφανίστηκε ἡ ‘φόνισσα’.

Ὁ ἐρημίτης καὶ κοσμοκαλόγερος Παπαδιαμάντης ἀποσύρεται ἀπὸ τὴν σάρκα, τὰ ἐγκαύματα τῆς μετανοίας βαθαίνουν, ὥστόσο ὁ πειρασμὸς τῶν ἐγκοσμίων τὸν πλημμυρίζει (π.χ. ‘Καλόγηρος’, τόμος Α+Β). Μία νοσταλγία Παραδείσου, μία νοσταλγία κολάσεως ὑπάρχει παντοῦ, ποὺ δημιουργοῦν ἓνα τεράστιο κενό, ὥστε ὁ κοσμοκαλόγερος Παπαδιαμάντης νὰ ἔχει τάσεις φυγῆς ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὴν ἁμαρτία της (‘Καλόγερος’, ‘Ἀμαρτίας φάντασμα’, ‘Φόνισσα’, κ.ο.κ.).

Στὴν ‘Φόνισσα’ ἡ Φραγκογιαννοῦ καταδεικνύει τὴν ἀναπηρία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδας, ἐνῶ ἀναβιώνει τὴν ἄρνηση τοῦ Κάιν στὴν χλιαρὴ Χριστολογία καὶ ἐλπίδα, ἐπιβάλλοντας ἓναν παράφρονα καὶ αἰμοσταγῇ κώδικα δικαίου μεσαιωνικῆς δαιμονίας. Μὲ μιὰ ἐξεγερμένη ἐλευθερία δολοφονεῖ τὸν Θεὸ μέσα της ἀποκλείοντας κάθε ἀνθρωπιὰ καὶ καλοσύνη, φέροντας στὴν πραγματικὴ ζωὴ τὸν ἐφιάλτη ποὺ ἐμβιώνει μέσα της.

Ὁ Παπαδιαμάντης σ’ ὅλο τὸ ἔργο του παραπονιέται, διαμαρτύρεται, πονάει, ἀντικατοπτρίζει τὸν ἄνθρωπο, φωταγωγεῖ, στοχάζεται...³

3. Κοσσέρη Ρ., «Ἡ ἄκανθος τοῦ ἱεροῦ ἢ Ἡ ἀπιστία τοῦ Παπαδιαμάντη», (Ἀθήνα: ἐκδόσεις Ἑρασμος, 1985), σελ. 32-50.

δ) Ἡ ἀπιστία τῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη

Εἶναι ἀπίθανο νὰ ἐμβιώσεις τὴν ἀπόλυτη πίστη καὶ ὁλοκλήρωση. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φτάσεις στὰ ἀκρότατα καὶ ἔσχατα ὅρια τῆς πίστεως. Συνήθως βρίσκεσαι στὸ μεταίχμιον ἢ στὴν νόθα κατάσταση τῆς ἀβέβαιης πίστεως.

Ἡ ἀπιστία μας, ἡ ὁποία εἶναι ἐξ ἄλλου ἄρρητη καὶ ἀσύνειδη, τροφοδοτεῖ τὴν πειθαρχία μας στὸ δόγμα, ὥστε νὰ γινώμαστε εὐλαβεῖς στὴν θεία Εὐχαριστία, στὴν νηστεία, στὴν λειτουργία κ.ο.κ., καὶ νὰ νοιώθουμε πὼς ἐμβιώνουμε τὴν ἀνολοκλήρωτη ἀπόλυτη πίστη.

Ἡ λαϊκὴ παράδοση εἶναι ἡ πρώτη ποὺ ἀμαρτάνει ὡς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὴν πίστη. Π.χ. στὸ δημοτικὸ τραγούδι ἐμφανίζεται ἡ ἀπιστία διὰ τοῦ πανθεισμοῦ, καθὼς δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἐλπίδα γιὰ ἓναν μέλλοντα κόσμον, ὁ Χάρος ἀντιμετωπίζεται μὲ γήινους τρόπους, ἔμμεσα ἐξαίρεται ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀρνεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ παραιτηθεῖ, κ.λ.π. Ἡ ἀπιστία αὐτὴ στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ὡστόσο, δὲν δηλώνει πολεμικὴ στὴν θρησκεία, καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἀφομοιώθηκε εὐκόλα καὶ εὐπεπτα.

Σὲ ἐποχὲς κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ βιωματικοὶ ρυθμοὶ ἔχουν κορυφωθεῖ, ἡ πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου χάνεται, δημιουργοῦνται εἰδήμονες καὶ εἰδικοὶ χωρὶς πνεῦμα, σχέσεις καὶ πρόσωπα χωρὶς καρδιά, τότε ἀναζητεῖται ἡ ἀνανέωση στὸ παρελθόν, γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ αὐτὸς ὁ ἄχρηστος θετικισμός.